

Kristvalla gamla prästgård

Antikvarisk medverkan vid renovering av grundsockel

Gunnabo 1:6, 1:7, Kristvalla socken, Nybro kommun, Kalmar län, Småland

Susann Johannisson

Kalmar läns museum

Byggnadsantikvarisk rapport oktober 2019

Kalmar läns museums bebyggelseenhet

Kalmar läns museums bebyggelseenhet utför antikvarisk medverkan vid förändringar och renoveringar av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse/ bebyggelsemiljöer. Flera medarbetare är också certifierade som sakkunnig kontrollant av kulturvärden enligt Plan- och bygglagen.

Kalmar läns museum kan även erbjuda expertis inom exempelvis land- och marinarkologi, konservering och kulturmiljöpedagogik.

www.kalmarlansmuseum.se

Antikvarisk medverkan – vad är det?

Alla kyrkor och kyrkogårdar tillhörande svenska kyrkan byggda före 1940 är skyddade enligt Kulturmiljölagen. Denna lag används också för att skydda vissa andra byggnader, så kallade byggnadsminnen. I Kalmar län handlar det om ca 135 byggnader, bebyggelsemiljöer, parker etc. När en sådan skyddad miljö ska förändras krävs ett särskilt tillståndsbeslut från länsstyrelsen, som får ställa villkor om hur åtgärderna ska utföras. Samma sak gäller när länsstyrelsen fattar beslut om så kallade byggnadsvårdsbidrag till olika kulturhistoriskt värdefulla miljöer eller byggnader runt om i länet.

För att åtgärderna ska genomföras enligt länsstyrelsens beslut, med antikvariskt perspektiv och traditionella metoder och material "som innebär minsta möjliga skada" på byggnaden eller bebyggelsemiljön ska arbetet följas av antikvarisk expertis, den antikvariske medverkande. Denne ska vara fastighetsägaren och hantverkarna behjälplig med goda råd, följa och dokumentera arbetet samt redovisa genomförda åtgärder i en rapport.

Kristvalla gamla prästgård

Antikvarisk medverkan vid renovering av grundsockel

Gunnabo 1:6, 1:7, Kristvalla socken, Nybro kommun, Kalmar län, Småland

Författare	Bebyggelseantikvarie Susann Johannisson
Foto	Författaren där inte annat anges
Granskad av	Antikvarie Ellen Olsson
Layout	Kalmar läns museum
Diarienummer	Kalmar läns museum: 31-132-19 Länsstyrelsen Kalmar län: 434-8679-2018
Utgivare	Kalmar läns museum
Kartor	Publicerade i enlighet med tillstånd 507-1417-10 från Lantmäteriverket.
Utförd av	Kalmar läns museum, Bebyggelseenheten
Kontaktperson	Liselotte Jumme
Beställare	Madesjö Örsjö Kristvalla Hembygdsförening
Kontaktperson	Kenneth Petersson, ordförande
Hantverkare	Jonathan Holm, NCC
Projektör	Richard Möller, NCC
Renoveringsperiod	juli 2019-oktober 2019
Fältbesök skedde	2019-05-22, närvarande: Kenneth Petersson och Gudrun Wirblad från hembygdsföreningen (ägare), Richard Möller, NCC och Susann Johannisson, KLM. 2019-08-12 samt 2019-08-30 närvarande: Jonathan Holm, NCC och Susann Johannisson, KLM. 2019-10-08 närvarande: Susann Johannisson, KLM
Slutbesiktning	Utförs av Länsstyrelsen i Kalmar län
Övriga handlingar och digitala fotografier	Utförs av länsstyrelsen Förvaras i Kalmar läns museums topografiska arkiv.

Karta över Kalmar län med platsen markerad.

Kort om den aktuella byggnaden

Kristvalla gamla prästgård ligger i lantliga omgivningar, i byn Norra Gunnabo, cirka 2 km väster om Kristvalla kyrka och kyrkby.

Prästgården förklarades som byggnadsminne enligt KML så sent som i juni 2019. Ur motiveringen till byggnadsminnensförklaringen: Miljön vid Kristvalla gamla prästgård visar hur ett gammalt prästboställe i den småländska skogsbygden tedde sig i början av 1900-talet, en brytningstid då en samhällsordning baserad på kyrkans organisation och naturhushållning övergick i ett profant samhällsskick och en penningbaserad marknadsekonomi. Gården illustrerar det gamla kyrkliga

lönesystem som då under flera hundra år varit en förutsättning för kyrkan att upprätthålla sin position som central samhällsinstitution. Kristvalla gamla prästgård ger en god bild av sockenprästens och prästhushållets historiska ställning mellan folket och överheten. Byggnadsbeståndet, som omfattar både vanliga bondgårdsutrymmen och sådana som hörde till prästämbetet, har påverkats av nationell lagstiftning, men bär främst en regional prägel. Miljön är både högtidlig och alldaglig.

I mars 2019 beviljades hembygdsföreningen som äger prästgården bidrag till renovering av huvudbyggnadens grundsockel, mot öster.

Utförda åtgärder

Den antikvariska medverkan har skett i samband med beviljande av byggnadsvårdsbidrag för aktuella åtgärder. Bidrag beviljat av Länsstyrelsen i Kalmar.

Grundsockel mot öster Tillstånd före renovering

Det yttre putsade skiktet hade stora skador och bortfall, och fungerade inte skyddande. Fogbruket var till stor del pulvriserat, många stenar var lösa och hade börjat ramla ut. Delar av det yttre skiktet hade knottrig yta, som bedömdes vara sentida. Cementlagningar fanns också.

Grunden består av många olika typer av stenar, av olika stensorter och olika storlekar, uppenbarligen lagda utan avsikt att synas. Därför har grunden säkert alltid varit putsad. Syllen som blottades vid åtgärderna är en till synes mycket gammal, torkad, hård syll. Ett ganska stort antal utstickande spik fanns i syllen. Det är möjligt att dessa är rester från någon form av putsatta, eller att de i sig fungerat för att hålla puts på plats.

Vidtagna åtgärder

All gammal lös puts och cementlagningar togs bort. Löst fogbruk togs bort. Prover sparades och en enkel förundersökning gjordes på de olika kulörer som fanns från tidigare avfärgningar, se nedan.

Grunden lagades i enlighet med offert från NCC: Det yttre lagret puts togs bort intill sten och äldre bruk. Lösa fogar togs bort, lösa stenar kilades fast med sten, som togs från platsen eller i närområdet. Ny fogning mellan stenarna skedde med kalkbruk NHL 5, 1:2, 0-0,4 mm. Till grundningsbruk användes NHL 5 1:1,5 stärkt grund. Till utstockningbruk användes NHL 5, 1:2, 0-0,4 mm. Det lades på så att det följer de ojämna stenarnas konturer, upp till cirka 20 mm tjocklek. Till färdig puts användes NHL 5, 1:2, 0-2 mm, i en tjocklek av cirka 10-12 mm. Det kunde konstateras att de äldre skikt av puts hade slät yta. Den nya ytan gjordes därför också ganska slät, med fin borste.

Putsen täcker både grundens stenar och den gamla syllen i trä. Syllen täcktes dock med rostfritt nät för att putsen skulle fästa och hålla. Utstickande spikar spikades in. Nertill på väggen gjordes ett släpp på ca 50 mm, för att fukt inte ska stiga och skada putsen. I en smal remsa om cirka 100 mm utmed husväggen grävdes jord och gräs bort. Denna yta täcktes med samma typ av singel som finns på grusgången på framsidan av huset.

Uppmålning av en provyta med en av de röd-orangea kulörer som valdes efter förundersökningen gjordes. Resultatet blev mycket mer blekt än vad som var avsikten, ljus aprikos. Detta

Före och efter, en detalj av grunden i dess södra del.

Detalj av grundsockel, som visar hur olika typer av stenar som använts. Det är tydligt att den redan från början var avsedd att vara putsad. Puts- och färgrester finns också på stenen.

upplevdes som icke estetiskt. Kulörvalet ogillades även av ägarna. Därför togs beslutet att välja en av de andra kulörerna som framkommit vid förundersökningen, en mer neutral ljusgrå kulör. Denna kulör valdes ur Kalkfärg 90, i samråd med länsstyrelsen: Grupp 18, rad 7, 94/46:17 (25 kg kalkpasta, 175 g - 94 guldocker, 250 g - 46 obränd terra och 40 g - 318 järnoxidsvart). Avfärgning skedde med Kiselit™ NHL-kalkfärg (en hydrau-

lisk kalkfärg baserad på Saint-Astier NHL-kalk, släckt luftkalk och dolomitmjöl) från Målarkalk, styrkeklass 5. Färgen ströks på i två krysstrykningar, med förvattning och eftervattning. Puts och färgval är gjorda för att få så bra hållbarhet som möjligt på natursten och på de påfrestningar som denna typ av sockel utsätts för. De sparade putsproverna som togs från grunden förvaras på hembygdsgården.

Före, under och efter. Långsida mot nordost.

Före, under och efter. Långsida och hörna mot sydost.

Före, under och efter. Detalj ur hörna mot nordost.

Under pågående arbete. Jonathan Holm testar vilken typ av bräda som ska användas för att jämna till ytan.

Grundning är gjord och färgprov finns uppmålat.

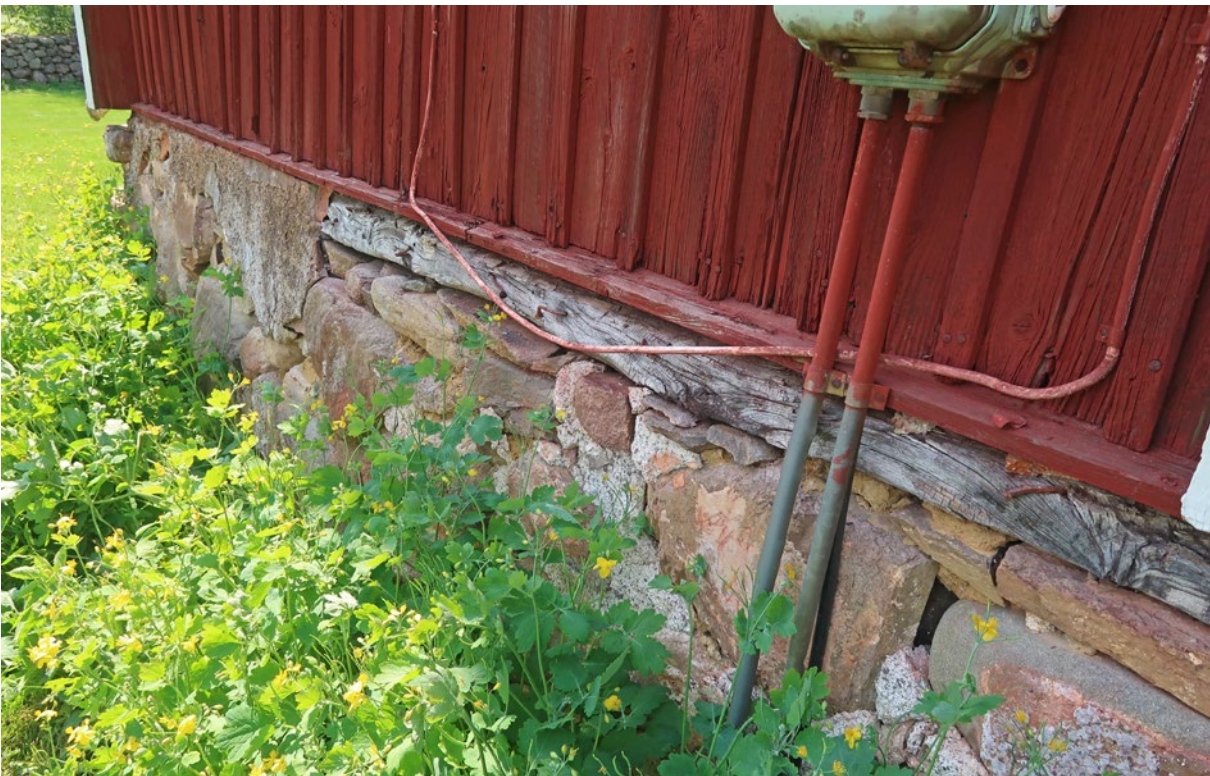
Före och efter.

Före och efter.

Här syns den hörna mot sydost som behöver förlängt stuprör för att inte skada den nyputsade grunden. Den smala remsan med grus som ska förhindra fukt att stiga i putsen syns också liksom den nya dropplisten under panelen.

En detalj på en del av syllén.

Tillkommande arbeten

En tillkommande åtgärd blev att i samband med arbetet ersätta befintlig dropplista med en ny. Den befintliga dropplistan bedömdes inte ha så hög ålder. Den var sprucken och skadad, och skarvad på flera ställen mitt på panelen. En ny dropplista monterades. Den rödfärgades med Falu rödfärg och skarvades under knutlådorna.

En annan tillkommande åtgärd blev det akuta behovet att förlänga det södra stupröret, eftersom vattnet från detta rann direkt ner på husets grund. Vi ville inte att den helt nyputsade grunden skulle ta skada med en gång. Därför monte-

rades tillfällig förlängning i form av plaströr. Föreningen inledde ett samarbetet med plåtslagare, som ska förlänga röret ca 40 cm, på liknande sätt som redan är gjort på den andra sidan (norr delen av grunden). Åtgärden var ej gjord då övriga arbeten var slutförda.

Kommentarer

Vid tillfälle vore det önskvärt att göra dendroprovtagning och analys på den till synes mycket gamla syllen.

Både Richard Möller och Jonathan Holm har slutat på NCC.

Färgundersökning Kristvalla gamla prästgård grund utmed långsida mot öster

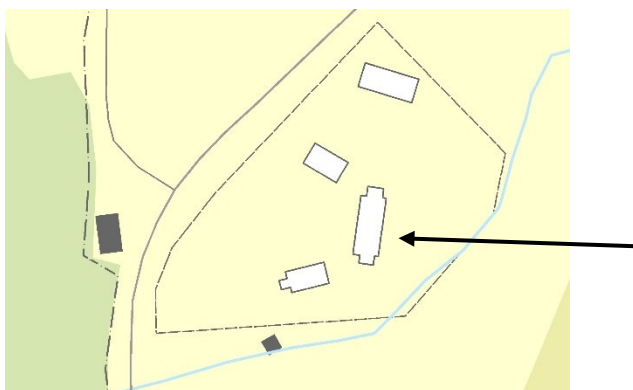

Av denna enkla färgundersökning kan man konstatera att det är svårt att helt säkert bestämma exakt vilka kulörer som kommer i vilken ordning, och vilka som egentligen funnits. En mörkrosa-röd påminner om rödfärg. Har grunden missfärgats vid en målning av fasaden eller är det ett pigment som använts? Det finns också en Mörkrosa-beige och en Guldocker. Det går inte att avgöra vilken av dessa två som kommer först. På vissa provbitar verkar de ligga samtidigt. Är de olika exempel på samma kulör som missfärgats eller blekts? I botten ligger en "beige"/brutet vitt.

Vid provmålning i augusti 2019 föreslogs den guldockrafärgade versionen. Eftersom kalkfärgslikaren visade att den blandats av järnvitriollösning valde vi att ge NCS-kod till färgfabrikanten, för att de skulle kunna blanda av andra pigment än just järnvitriol – som inte är lämplig eftersom det inte reagerar som andra pigment, det kan blöda igenom och det går inte att måla över.

Resultatet av denna provmålning blev en blek "aprikos" kulör, som inte var estetisk och inte kändes som den historiskt korrekta färgen. Denna kulör gillades inte heller av ägaren. Färgprov 2 valdes i samråd med länsstyrelsen, till denna kulör, en beige-aktig variant, som vi bedömer finns under de röda lagren, och alltså borde kunna vara det äldsta färgskiktet:

En blandning av 25 kg kalkpasta + 175 g 94 guldocker + 250 g 46 obränd terra + 40 g 318 järnoxidsvart (KALKFÄRG 90, grupp 18, rad 7).

Färglager som hittats:

Mörkrosa-beige

Uppfattas som en mörk, matt, mycket svärtad rosa. Finns ej exakt samma i KALKFÄRG 90, men någonstans mellan dessa:

KALKFÄRG 90 grupp 22, rad 6. En blandning av 25 kg kalkpasta + 175 g 100 bränd umbra + 175 g 103 obränd umbra + 35 g 30 grön umbra och

KALKFÄRG 90 grupp 24, rad 4. En blandning av 25 kg kalkpasta + 450 g 44 bränd terra + 300 g 92 ljusocker. OBS - Dock inte så kulört som denna, utan i så fall måste en del av terra bytas ut mot svart.

Mörkrosa-röd

Uppfattas som en mörk svärtad rosa-röd. Vissa partier så röd att man misstänker att det färgats av rödfärgen från fasaden, men det är inte säkert.

Ungefär KALKFÄRG 90 grupp 7, rad 5. En blandning av 25 kg kalkpasta + 2700 g 44 bränd terra, men med något mer svärta.

Guldocker

Uppfattas som matt guldocker.

KALKFÄRG 90, grupp 14, rad 3. En blandning av 25 kg kalkpasta + 30 dl järnvitriollösning.

Ungefär motsvaranden NCS 2020-Y40R. Dock visade sig NCS 2020-Y40R vid provmålning bli för mycket "aprikos".

Brutet vitt

Bottenfärg någon form av någonstans mellan dessa:

KALKFÄRG 90, grupp 5, rad 3. En blandning av 25 kg kalkpasta + 350 g 103 obränd umbra.

KALKFÄRG 90, grupp 18, rad 7. En blandning av 25 kg kalkpasta + 175 g 94 guldocker + 250 g 46 obränd terra + 40 g 318 järnoxidsvart.

Sändlista

Länsstyrelsen i Kalmar län, birgitta.eriksson@lansstyrelsen.se

Riksantikvarieämbetet, ata@raa.se

Madesjö-Örsjö-Kristvalla Hembygdsförening, c/o Kenneth Petersson, Skedebäckshult 216,
382 72 Orrefors

NCC Sverige AB, Tullbron 1, 392 33 Kalmar

Adress Box 104,
S-392 21 Kalmar

Telefon 0480-45 13 00

E-post info@kalmarlansmuseum.se
Webb kalmarlansmuseum.se

